

Kızıldeniz - Kayıp Mekânın İzinde

Alexis Wick, Çev. Ezgi Dikici

İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2023, 318 sayfa, ISBN: 978-625-8022-39-1.

Batuhan TAŞKIN*

Kızıldeniz ve Mısır, tarihsel süreç içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bilhassa ticari yönüyle ön plana çıkmasıyla da doğu ile batı mallarının karşılıklı olarak takas edildiği bir üs bölgesi görevi de görmüştür. İslam fetihleri öncesinde Kızıldeniz ve Mısır bölgesinde Doğu Roma/Bizans egemen olmuştur. Daha sonra Mısır'a hâkim olan Müslümanlar ise karşılıklı olarak Kızıldeniz üzerinde egemenlik kurmayı başarmışlardır. İslam devletinin başına sırasıyla geçen Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde de bu egemenlik sürmüştür. Nitekim Abbasiler döneminde bu bölgeye atanan Türk valilerin Tolunoğulları ve İhşidiler olarak iki devlet kurmaları ve daha sonrasında da Şii Fâtımîlerin bölgeye egemen olmasıyla birlikte farklı koşullar ortaya çıkmıştır. XI. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan Haçlı Seferleri karşısında ilk olarak Eyyubilerin ve daha sonrasında da Memlûklerin göstermiş olduğu mücadeleler neticesinde Mısır ve Kızıldeniz, Haçlı tehlikesine karşı savunulmuştur. Ayrıca Memlûkler bu bölgeyi Moğol tehdidine karşı da savunmuşlardır. Bu dönemlerde ise bölgenin ticari önemi hiçbir şekilde kaybolmayarak artışa geçtiği görülmüştür. Bölgeye Osmanlıların hâkim olması ve Avrupalıların başlatmış olduğu Coğrafi Keşifler neticesinde farklı koşulların geliştiği görülmüştür. Ayrıca bu koşulların da tarih yazımına etki ettiği görülmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda yazımızın konusu olan *Kızıldeniz* adlı eser Alexis Wick tarafından kaleme alınmıştır. Toplam beş bölümden oluşan eserde ortaya konulan tezler bütünsel bir biçimde yalın bir anlatıma sahiptir. Nitekim derinlemesine bir anlatıma sahip olması, destekleyici

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, batuhan.taskin@stu.fsm.edu.tr

birden fazla örnek verilmesi, sorunsallar çerçevesinde metnin inşası ve gerek arşiv belgeleri gerek bu zamana kadar yapılmış olan araştırma eserlerinin sentezlenmesiyle *Kızıldeniz* tabirinin oluşumuna ve tarihsel sürecine farklı bir bakış açısı sunulmaktadır.

Birinci bölüm olarak nitelendirilen “Ortadaki Yer: Kızıldeniz’in Jeo-tarihi” adlı başlıkta doğrudan dünya tarihi, tarih yazımı ve Osmanlı Kızıldenizi tabirinin neden tarih yazımı literatürüne girmediğini ortaya konarak yeni tezler oluşturulmuştur. Yazar, tarih yazımını Hegel ve Ranke üzerinden aktararak bölgesel mekânların ve coğrafyanın da tarihinin yazılabileceğini ve siyasi tarihin söylemleriyle sentezlenerek farklı bölgelerdeki toplumların kültürlerinin de öğrenilebileceğini aktarmıştır. Bu çıkarımı doğrultusunda kahve ve kahve kültürünü ön plana çıkararak, bu bölgenin tarihsel kültür portresini oluşturmuştur. Böylece Hegel’in “dünya Avrupa’dan ibarettir ve Avrupalıların ele aldığı şeylerin tarihi yazılır” fikrine de karşı çıkmıştır. Bu bölümde ayrıca Avrupa hegemonyasından önce Kızıldeniz’in isimlendirilmesi üzerinde de durarak, Akdeniz ve Mısır gölgesinde kalmayarak farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlamıştır. Eski isimlendirmelerin dışında coğrafya hakkında da bilgiler verdiği görülmüştür. Böylece Avrupa merkezli tarih anlayışı ve yazıcılığına alternatif olarak yeni bir boyut kazandırmayı amaçlamıştır.

İkinci bölümde, okuyucuyu iki alt başlık karşılamaktadır. Bunlardan ilki “Alaturka Talasolojisi” başlığıdır. Bu kısımda yazar, doğrudan modern Osmanlı tarih yazıcılığı üzerindeki tartışmalara ve Osmanlı Kızıldenizi üzerindeki kavramsal ve mekânsal tartışmalara değinmiştir. Burada da Avrupa merkezli bakış açısını eleştirerek, Joseph von Hammer ve Herbert Gibbons gibi isimlerin ortaya attığı Oryantal bakış açısının tarih yazımını etkilediğine değinmiştir. Bu bölümün ikinci başlığı ise “Tarih Felsefesine İlişkin Altı Tez” adını almıştır. Yazar bu kısımda, Kızıldeniz’in coğrafi olarak Osmanlılar tarafından bilindiğini ancak özel bir isimlendirmeye gitmeden Osmanlı Kızıldenizi tarihinin bulunmadığını tespit etmiştir. Bu tespit neticesinde, tarih felsefesinden de hareketle ortaya altı tez atarak, neden olmadığına dair farklı bakış açıları geliştirmiştir. Tezlerinin tamamında ise Avrupa merkezli bakış açısını eleştirmiş ve Avrupalıların kendi Kızıldeniz tabirlerini kullanmasındaki temel sebebin ekonomik ve siyasi çıkarlar olduğunu öne sürmüştür.

Üçüncü bölüm olarak nitelendirilen “Osmanlı Kızıldeniz’inin Otoportresi 21 Haziran 1777” adlı başlıkta, Akdeniz tarihçiliğinin ünlü isimlerinden Braudel’in ortaya koyduğu analitik ve nesnelci bakış açısının bir kenara bırakıldığı görülmektedir. Bunun yerine doğrudan arşiv belgelerinin verdiği bilgiler ve ortaya konulmuş olan dönem şartları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Böylece dönemin Osmanlı dünyasının denize karşı tutumları neticesinde merkezî otoritenin politikaları analiz edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Kızıldenizi tabirinin olmamasının nedenini dönem şartları içerisinde inceleyerek, tarih yazımındaki katı kuralları ortadan kaldırmıştır.

Dördüncü bölüm olarak nitelendirilen “Kızıldeniz’in Bilimsel Olarak İcadı” adlı başlıkta, Kızıldeniz’in bilimsel yollarla siyasallaştırılmaya çalışılmasından bahsedilmektedir. Nitekim Britanya’nın öncülüğünü yaptığı bu hareketin doğrudan emperyal yayımlıcağına bağlı politikalar

ortaya koyulmuştur. Böylece bilimin de para ile ayakta durduğu bir dönemde Kızıldeniz kavramının icat edilmesi, Süveyş Kanalı'nın yapımı ve Mısır'ın Britanya hâkimiyetine girmesi ortaya atılan bu tezi doğrular niteliktedir. Ayrıca farklı bir coğrafyadan ve kültürden gelen bir oluşumun otorite kurması adına aidiyet oluşturmasını da unutmamak gerekmektedir. Bununla birlikte, ekonomik çıkarların da doğrudan kontrol altına alınmasıyla para, bilim ve siyaset üçgeninin kavramların oluşumundaki etkisi de ortaya konulmuştur.

Beşinci ve son bölüm olarak nitelendirilen “Talasomani: Modernite ve Deniz” adlı başlıkta ise yazar, modernite kavramı doğrultusunda deniz ve denizciliğin nasıl evrildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca denizin modernite ile ön plana çıktığını da aktarmıştır. Ancak yazarın burada ortaya koyduğu fikre katılmamaktayız. Nitekim modernite öncesindeki süreçlere bakıldığında, denizin her zaman ön planda olduğu görülmektedir. Zira Antik Çağdaki Pers-Yunan Savaşları sırasında savaş gemileri kullanılmış ya da ticaret için gemiler kullanılmış; Orta Çağlarda Venedik, Cenova gibi İtalyan devletler denizaşırı seferlerle doğu-batı arasında ticaret yapmış ve hem Avrupa hem de dünya tarihini derinden etkileyen Coğrafi Keşifler denizler üzerinden olmuştur. Saydığımız bu örnekler doğrultusunda denizin, insanlık tarihinde her zaman ön planda olduğu görülmektedir. Ayrıca insanlık tarihi sürekli olarak, geçmişten edinilen tecrübeler neticesinde geleceğe şekil verdiğine göre bu çıkarımın eksik olduğu daha rahat anlaşılabilir. Yazar, mekânsal ve zamansal kavramlar doğrultusunda 1850'lerden itibaren hem Osmanlıların hem de Mısırlıların Kızıldeniz tabirini benimsediğini aktarmıştır. Bu durum da, Britanya'nın ortaya koyduğu politikanın bölge halkı ve Osmanlı üzerinde epey etkili olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Wick tarafından kaleme alınan bu eser, tarihçilikle ilgili birçok konuya eleştiriler ve yeni bakış açıları getirmiştir. Nitekim Kızıldeniz'in tarihin her sürecinde var olmasına ve önemli bir konumda olmasına rağmen 1850'lerden sonra özel bir coğrafi adla anılmaya başlamasının nedenleri ortaya konulmuştur. Ayrıca farklı soruların üzerinde durulması da bu konuda araştırma yapacaklar için yeni ufukların oluşmasında etkili olacaktır. Tüm bunların yanında, metot dışında tarih felsefesinden de yararlanarak Kızıldeniz'in mekânsal ve zamansal kavramlarının dönem dönem değişimini ortaya koyması da eserin niteliğini ortaya koymaktadır.